

Жбанчик Андрій Васильович
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук

Валєєв Руслан Гельманович
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат педагогічних наук

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ ПРИМУСУ В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УНОРМУВАННЯ

Українська держава поступово просувається на шляху євроінтеграції. Однією з найбільш знакових та кардинальних реформ є створення Національної поліції – правоохоронної інституції, що розбудовується за зразками та принципами країн євро-атлантичного регіону.

Важливим аспектом її функціонування є поліцейські заходи, що вперше були явно сформульовано у профільному законі про поліцію. Серед урегульованих поліцейських заходів особливу увагу керівництва, фахівців, вчених та громадськості привертають примусові заходи, які істотно обмежують права та свободи людини за визначених підстав та у встановленому порядку.

Розуміння цього факту зумовило в останні роки дослідження відповідних інститутів такими фахівцями, як J.M. MacDonald, W. Terrill, С. Діденко, А. Кобленко, О. Комісаров, К. Костюченко, В. Покайчук, В. Флоря, О. Фролов та ін. Нашою метою є порівняльний аналіз правового врегулювання тріади примусових поліцейських заходів: застосування фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї в Молдові та Україні. Це обумовлено тим, що республіка Молдова активно просувається євроінтеграційним шляхом, має тісні зв'язки з Румунією та запровадила спеціальний законодавчий акт з метою врегулювання заходів примусу: Законом «Про порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї» [1]. В Україні ж ця тріада регламентована в основному в статтях 42 – 46 Закону України «Про Національну поліцію» [2].

Вважаємо за необхідне почати аналіз з термінології, що використовується в ході регламентації. Український законодавець узагальнив застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, об'єднавши цю тріаду в конструкцію «поліцейські заходи примусу» [2, ч. 1 ст. 45] (при цьому, природно, законодавство України передбачає і заходи процесуального примусу). Вищезгаданий Закон республіки Молдова не пропонує узагальнюючий термін. Проте він дає визначення цього інституту: «конкретні дії адміністративного примусу репресивного характеру (з метою припинення дії), а з точки зору способу виконання цих дій є засобами насильницького впливу на людину, яка вчинив або вчиняє діяння, що завдає шкоди...» [1, ч.1 ст. 2]. Виділене нами курсивом родові поняття «дії адміністративного примусу» не обмежується, природно, зазначеною тріадою. Законодавство України побічно дає визначення примусових поліцейських заходів, пропонуючи дефініцію родового поняття: «поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень» [2, ч. 1 ст. 29].

Законодавство обох держав пропонує визначення ключових понять. Закон Молдови закріплює, що «фізична сила – примусові заходи, здійснені виключно напругою м'язів, фізичною силою людини, в тому числі спеціальними прийомами боротьби» [1, ч. 2 ст. 2]. Варто зауважити, що юридична техніка дефініції російською мовою не досконала, зокрема, допущена помилка «визначення через яке те, що визначається»: фізична сила – заходи, здійснені фізичною силою. Однак в оригінальному варіанті румунською (молдавською) мовою використовуються різні терміни «*forță fizică*» і «*puterii fizice*». Українському законодавцю також вдалося уникнути аналогічної помилки, назвавши перший елемент тріади «фізичним впливом»: «Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також

спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників» [2, ч. 2 ст. 42].

Відрізняється підхід законодавців і до дефініції спеціальних засобів. В Україні закон пропонує аналітичний підхід до визначення спеціальних засобів, характеризуючи їх призначення. Так, *спецзасоби* визначені як «сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин» [2, ч. 3 ст. 42]. Закон Молдови пропонує описову дефініцію, перераховуючи різновиди засобів: «спеціальні засоби – предмети, боєприпаси, пристосування, хімічні речовини, слезоточиві та фарбуючі речовини, світлозвукові пристрої психологічного впливу, засоби примусової зупинки транспорту, транспортні засоби, бойове обладнання та бойова техніка, дресировані тварини, що використовуються для пасивної чи активної оборони без летально-го ефекту, призначені для подолання протидії, знерухомилення та дезорієнтації людини або руйнування перешкод» [1, ч. 1 ст. 2]

Крім того, в Молдові на рівні закону закріплено дефініції не тільки кожного елемента значущої тріади, але й важливих характеристик, підстав, особливостей і меж її застосування: посягання на особисту безпеку, напад, збройний напад, збройний опір тощо [1, ч. 2 ст. 2]. На жаль, в Україні відповідні дефініції Закон України «Про Національну поліцію» не містить, що ускладнює однакове розуміння підстав і меж застосування зазначених примусових заходів і підготовку правоохоронців.

Необхідно відзначити, що регламентування проблеми застосування тріади зазначених примусових заходів на рівні окремого закону демонструє безсумнівні переваги. Так, в Молдові чітко перераховано суб'єктів застосування сили, спецзасобів і зброї (в тому числі «іноземні громадяни, які є співробітниками спецслужб, які прибули в Республіку Молдова для забезпечення охорони державних діячів ...» [1, п. С ч. 1 ст. 3], в той час як в Україні норми формально адресовані поліцейським. Законодавець Молдови також зобов'язує відповідні органи організувати курси спеціальної підготовки, а співробітників цих органів – відвідувати їх і «періодично, але не рідше одного разу на рік, проходити перевірку вміння діяти в умовах, пов'язаних із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї» [1, ч. 3 ст. 4]. Закріплення даної вимоги на рівні закону надає їй більшої ваги.

Більш детальне регламентування в Молдові також проявляється в закріпленні наступних заборон: «Суб'єкти закону не можуть посилалися на будь-які надзвичайні обставини або інші екстремальні випадки для виправдання застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї в порушення положень цього закону» і «Суб'єкти закону зобов'язані утримуватися від виконання наказів начальства про застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї, які явно порушують цей закон, і негайно повідомляти про це органи, зазначені в статті » [1, ч. 8, 9 ст. 4]. Зазначений закон Молдови, на відміну від українського, також містить пряму заборону на «оснащення суб'єктів закону вогнепальною зброєю та боєприпасами, застосування яких викликає надмірно серйозні наслідки або служить джерелом невинуватого ризику ...» [1, ч. 6 ст. 4].

Однак наявність зазначених заборон в спеціальному законі республіки Молдови та їх відсутність у тексті профільного українського законодавчого акту не впливають на практику застосування примусових заходів, оскільки відповідні заборони інтерпретуються з системного тлумачення українського законодавства. Разом з тим норма, яка міститься в частині 10 Закону республіки Молдова: «За відсутності необхідних спеціальних засобів або табельної вогнепальної зброї суб'єкт закону має право використовувати та застосовувати будь-які інші засоби та предмети з дотриманням умов і обмежень, встановлених цим законом» на перший погляд принципово відрізняється від порядку, встановленого в Україні: «Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені цим Законом» [2, ч. 5 ст. 42]. Однак ми вважаємо за необхідне розмежовувати види примусових заходів (а саме застосування фізичного впливу, застосування спецзасобу та застосування зброї) і конкретні види фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї. Відповідно, законодавчо закріплений в Україні перелік видів спеціальних засобів [2, ч. 4 ст. 42] не є вичерпним.

Варто зазначити, що перелік спеціальних засобів, видів вогнепальної зброї, боєприпасів і правила їх застосування затверджуються Урядом Молдови [1, ч. 7 ст. 4], в той час як в Україні «Норми забезпечення підрозділів поліції спеціальними засобами і вогнепальною

зброєю» встановлюються на рівні профільного міністра [2, ч. 8 ст. 42].

Що стосується безпосереднього порядку застосування примусових заходів, то можемо констатувати подібність:

- процедури попередження [1, п. А ч. 4 ст. 4; 2, ч. 1 ст. 43], хіба що український законодавець обмежує форму попередження – голосом, згадуючи можливість попередження через гучномовці;
- процедури надання першої невідкладної допомоги постраждалим [1, п. С ч. 4 ст. 4; 2, ч. 4 ст. 43];
- процедури інформування керівництва та прокуратури [1, п. D, E ч. 4; 1, ч. 5 ст. 4; 2, ч. 2 ст. 44].

Аналізований закон Молдови також згадує обов'язковість процедури сповіщення родичів постраждалих від застосування примусових заходів [1, п. С ч. 4 ст. 4], в той час як Закону України «Про Національну поліцію» прямо це не вимагає, хоча встановлює подібну процедуру, наприклад, при таких поліцейських заходах, як «обмеження пересування особи» та «поліцейське піклування» [2, ст. 37, 41].

Ще безперечною перевагою врегулювання в республіці Молдова умов застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, на наш погляд, є співвіднесення з обставинами, що виключають злочинність діяння. Так, частина перша ст. 4 вищезазначеного Закону [1] визначає: «Суб'єкти закону мають право застосувати фізичну силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у разі законної оборони, крайньої необхідності або затримання осіб в порядку і ситуаціях, передбачених цим законом». Разом з тим, профільне законодавство України не містить прямої вказівки на стани крайньої необхідності, необхідної оборони, затримання особи, яка вчинила злочин.

Отже, можемо констатувати високий ступінь змістовної подібності врегулювання підстав та порядку застосування правоохоронцями фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї в Україні та Молдові. Водночас, реалізований в республіці Молдова підхід до унормування на рівні спеціального закону демонструє перевагу, дозволяючи по-вище визначити важливі аспекти застосування зазначених заходів примусу:

- в Молдові на рівні закону закріплено дефініції не тільки кожного заходу примусу, але й важливих характеристик, підстав, особливостей і меж їхнього застосування: посягання на особисту безпеку, напад, збройний напад, збройний опір тощо;
- у спеціальному законі республіки Молдови є співвіднесення заходів примусу з обставинами, що виключають злочинність діяння;
- чітко перераховано можливих суб'єктів застосування заходів примусу;
- законодавець Молдови встановлює обов'язковість процедури сповіщення родичів постраждалих від застосування примусових заходів, а також зобов'язує правоохоронні органи організувати курси спеціальної підготовки;
- у Молдові встановлена пряма заборона на оснащення вогнепальною зброєю та боєприпасами, застосування яких викликає надмірно серйозні наслідки або служить джерелом невинуватого ризику.

1. Закон республіки Молдова № 218 от 19.10.2012 «О порядке применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=345846>

2. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40-41, ст. 379. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>